

КЛАСТЕРИ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ВОДОГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ

У статті розглядаються позитивні сторони кластерних об'єднань як ефективних форм поєднання зусиль влади і бізнесу. Розкриваються переваги кластерної інтеграції у регіональних водогосподарських комплексах. Обґрунтовуються напрями формування інституціональних передумов створення водогосподарських кластерів.

This article discusses the positive side of the cluster associations as effective forms of combining the efforts of government and business. Disclosed the advantages of cluster integration into regional water complexes. Substantiated the formation of areas of institutional preconditions creation of water clusters.

Ключові слова: кластер, водогосподарський комплекс, водні ресурси, підприємницькі структури, органи влади.

Keywords: cluster, water system, water resources, business structure and authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кластеризація окремих сфер відтворювального процесу є характерною рисою розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки в умовах посилення процесів глобалізації та регіоналізації. Кластери дозволяють консолідувати зусилля підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ та органів місцевої влади щодо реалізації стратегічно важливих для регіону інвестиційно-інноваційних проектів. Така організаційна форма підприємництва забезпечує ефективну ідентифікацію центрів відповідальності по окремих сферах бізнесової діяльності, що забезпечує результативне використання ресурсних можливостей та унеможлиблює використання адміністративного ресурсу при розподілі державних і муніципальних замовлень. Особливою резонансністю відзначаються підходи до створення кластерних утворень у сфері господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, де особливо гостро відчувається потреба усунення синдрому отримання максимального прибутку шляхом виснажливого природокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам формування кластерних утворень в економіці України приділяється значна увага ще з кінця 90-х років. Це пов'язано з необхідністю створення ефективних форм поєднання зусиль влади і бізнесу для розбудови інфраструктури регіону та подолання його депресивності. У працях В. Геєця, Н. Каніщенко, М. Войнаренка, М. Кропивка, Д. Мазоренка, І. Белебехи, В. Бакума, Г. Семенова, Г. Шкуріна, О. Богми та інших розглядаються економічні та психологічні передумови створення кластерних об'єднань, перераховуються їх переваги над іншими інституціоналізованими формами бізнесу, показана роль у реалізації регіональних пріоритетів соціально-економічного піднесення [1—3; 5—9; 11; 13].

Н. Каніщенко розглядає кластери як ефективний метод вирішення регіональних проблем завдяки об'єднанню зусиль різних економічних суб'єктів і використанню ефекту взаємодії [6, с. 70].

Г. Семенов та О. Богма стверджують, що кластери дають можливість підприємствам та регіонам розвиватися динамічно завдяки формуванню нового рівня відносин, які засновані на порядності і довірі між усіма учасниками [9, с. 11].

М. Кропивко, Д. Мазоренко, І. Белебеха та В. Бакум переконані, що можливість одержання кращих економічних результатів у кластері досягається за рахунок використання переважно горизонтальних зв'язків, спеціалізації та компліментарності учасників (структурно-функціональної взаємодоповнюваності їх у виробничому процесі) [7, с. 8].

В. Геєць стверджує, що кластери дають можливість більш повно використовувати інфраструктурний потенціал регіону завдяки симбіозу та взаємозалежності між різними бізнес-суб'єктами на принципах синергізму [2, с. 10].

Г. Шкурін розглядає кластерний принцип відносин як ефективний засіб взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктів підприємницької діяльності у відповідних галузях [13, с. 125].

На думку М. Войнаренка, використання кластерних технологій дозволяє реалізувати концепцію конструктивного взаємовигідного діалогу влади, бізнесу та інституцій, в основі якої лежить: схожість цільових орієнтирів учасників об'єднання, необхідність державної підтримки цільових проектів та програм, потреба в активізації інноваційних можливостей підприємництва, впровадження ідеології партнерства [1, с. 27—28].

Навьяність значних переваг кластерних утворень над традиційними організаційно-правовими формами підприємницької діяльності свідчить про доцільність їх поширення в найбільш важливих секторах регіонального господарського комплексу. Саме кластери покликані ліквідувати значну кількість протиріч між місцевою владою та підприємницькими структурами щодо використання високоліквідних активів через формування взаємовигідних партнерських відносин.

З огляду на це, у працях М. Хвесика, В. Голяна, Л. Соколова обґрунтовується доцільність формування кластерних

об'єднань у регіональних водогосподарських комплексах [4; 10; 12]. Вони виходять з того, що без поєднання зусиль місцевих органів влади, басейнових управлінь та водогосподарських підприємств досягти значних результатів щодо підвищення ефективності залучення водних ресурсів у водогосподарський оборот надто проблематично.

НЕВИРШЕНА РАНІШЕ ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не дивлячись на те, що проблеми формування кластерних об'єднань активно обговорюються на різних наукових та представницьких рівнях, потребує розробки інструментальної бази створення таких форм підприємництва у різних сегментах природно-ресурсного сектора. Особливо це актуально для регіональних водогосподарських комплексів, які відзначаються застарілою матеріально-технічною базою та перманентно відчувають інвестиційний дефіцит. Відсутніми є інституціоналізовані форми взаємодії водогосподарських підприємств з органами місцевого самоврядування та державними адміністраціями.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи необхідність обґрунтування доцільності створення кластерів на базі регіональних водогосподарських комплексів, цілями даної статті є виявлення позитивних сторін цієї організаційної форми підприємництва, характеристика кластерних утворень в окремих сегментах природно-ресурсного сектора господарського комплексу, обґрунтування пріоритетних напрямів кластеризації водогосподарської та водоохоронної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світовий досвід останніх років дає цілий ряд прикладів створення й успішного функціонування кластерів у найрізноманітніших сегментах регіональної економіки. Їх об'єднує головне — в результаті синергетичних ефектів при взаємодії зростає продуктивність праці як у самому кластері, так і суміжних секторах економіки. Ті регіони, де функціонують кластери, досягають більш високих показників у динаміці розвитку, основою якого є виробнича кооперація, у якій беруть участь малі, середні й великі підприємства, що в остаточному підсумку приводить до створення виробничих утворень, названих кластерами.

Необхідно розробити і прийняти загальнодержавну комплексну програму формування в Україні мережі виробничих кластерів. Така програма повинна бути розрахована як на середньострокову (2—3 роки), так і на стратегічну перспективу (10—20 років). У цьому напрямі зроблені тільки перші кроки. Кластерна проблематика одержала відображення в Програмі соціально-економічного розвитку України на 2008 рік. В аналогічних програмах розвитку України на майбутні періоди доцільно визначитися з такими основними напрямками кластерної політики і спільних дій регіональних органів державної влади й управління:

- співфінансування аналітичних досліджень структури кластера, визначення сильних і слабких сторін кластера, розробка плану розвитку кластера, що включає офіційні цілі та стратегію;
- створення в кластерах центрів з обміну знаннями й установлення контактів та залучення зацікавлених організацій до спільних дій у рамках кластера;
- реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень і рекламних заходів;
- підвищення ефективності програм професійної підготовки кадрів відповідно до потреб кластера, у тому числі через коригування навчальних планів установ професійної освіти, спільну організацію програм перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів, стажувань;
- сприяння комерціалізації результатів дослідницької діяльності;
- підвищення вимог до якості товарів і послуг, вироб-

лених у рамках кластера, при здійсненні державних закупівель [11, с. 8].

Співробітництво в кластерах передбачає об'єднання зусиль для спільних дій окремих підприємств, фірм, компаній (при частковому збігу їхніх економічних інтересів) з метою захисту від серйозних втрат у процесі конкурентної боротьби і для одержання додаткового прибутку. Причому різні кластерні моделі в різних галузях можуть використовувати різні види співробітництва, наприклад: стратегічне співробітництво (координація діяльності на найбільш важливих напрямках інвестицій, інноваційній і науковій політиці); при підготовці виробництва (спільне виконання маркетингових досліджень, складних досліджень конструкторських робіт, пошук джерел ресурсів, ринків збуту та ін.) і виробниче співробітництво (спільні поставки матеріалів, сировини, комплектації, участь у виробництві складної продукції і т.п.). І нарешті, об'єднання зусиль, а також результати спеціалізації та співробітництва в кластерних структурах сприяють появі синергії — нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності у результаті об'єднання окремих частин, елементів, факторів у єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності).

Координація як складова управління використовується в кластерних моделях для узгодження дій різних частин системи. У основі координації лежить логіка здійснення виробничих та управлінських функцій. Координація в системі виробництва припускає розробку взаємозалежних планів обробки матеріальних потоків як усередині кластера, так і за його межами, а в системі управління — узгодження дій виконавців, підрозділів або цілих підприємств. Кооперація, по суті, може бути використана як мікромодель кластерних об'єднань, тому що являє собою добровільне об'єднання власності (різних об'єктів і форм), а також праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності. Як об'єднання суб'єктів власності (дрібних товаровиробників, робітників, службовців, споживачів і т.д.) та об'єктів власності (грошей, засобів праці й виробництва, в т.ч. землі), а також різних видів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій, ноу-хау), інформаційних ресурсів вона дозволяє формувати в окремих регіонах ефективні кластерні структури [1, с. 30].

Незважаючи на наявність ряду позитивних соціально-економічних передумов, формування підприємницьких мереж і реалізація кластерних технологій у практику функціонування вітчизняних підприємств відбуваються доволі повільно. Причин тут багато. Незважаючи на успішну 10-річну практику функціонування кластерних об'єднань, в Україні досі не визначені нормативно-правові засади формування і функціонування мережових форм організації бізнесу, не затверджені науково обґрунтовані і практично апробовані методики виміру результатів їх діяльності: відсутні єдині організаційні форми побудови кластерів. Крім юридичних та організаційних причин, серед перешкод, які заважають утвердженню кластерної моделі економічного розвитку, потрібно назвати ще й політичні причини. Нераціональна система перерозподілу коштів на регіональному та місцевому рівнях зумовила міжрегіональне розшарування, коли інтелектуальний та інноваційний потенціал нації зосереджено на кількох невеликих територіях [2, с. 10—11].

Особливо складністю відзначаються проблеми формування кластерних утворень у природно-ресурсному секторі, який безпосередньо пов'язаний з природним базисом розвитку національного господарства. І тут, як ніде, має бути забезпечено систему превентивних заходів, що унеможливила марнотратне використання природних благ. В Україні такими кластерами виступають кластери зеленого туризму та агропромислові кластери.

Кластери зеленого туризму активно функціонують у Хмельницькій області, результативно використовуючи позитивний зарубіжний досвід щодо організації туристичної діяльності в сільській місцевості. Досвід функціонування

Рис. 1. Переваги кластерної інтеграції у регіональних водогосподарських комплексах

таких кластерів підтвердив, що для українських сіл, де ще залишилися люди із внутрішньою потребою кооперації, кластерна модель — це реальний і природний вихід із соціальної, економічної і моральної кризи [3, с. 18].

Створення кластерів є дуже актуальним, коли реформування агропромислової сфери дедалі більше торкається рівня територіальних громад, економічна самостійність яких на даному етапі розвитку підвищується, що породжує нові, складніші задачі, які вимагають і нових шляхів розв'язання. У кластери об'єднуються сільгоспвиробники і промислові підприємства, передусім переробні, і торговельні фірми. На практиці спостерігається також формування великих агропромислових кластерів, куди входять не тільки зазначені вище учасники, а й підприємства з виробництва сільгосптехніки та устаткування, а також із переробки, зберігання і збуту сільгосппродукції.

Характерними рисами агропромислових утворень кластерного типу є: об'єднання ресурсів сільського господарства та промисловості; взаємодія аграрної та індустріальної технологій у єдиному виробничому процесі; адаптація ринкової інфраструктури до потреб аграрних, промислових і торговельних суб'єктів господарювання; посилення виробничих зв'язків. При цьому агропромислові підприємства одержують можливість: використовувати нові технології, енергетичні засоби, інженерні споруди; долати тимчасовий розрив у фінансуванні витрат між збиранням урожаю і початком періоду його переробки; сприяти поліпшенню якості продукції, яка без додаткових заходів могла б швидко зіпсуватися; обробляти продукцію для закладання на збереження, організувати повніше завантаження робочої сили в період міжсезонних робіт [7, с. 8—9].

Інституціоналізація водогосподарських кластерів зумовлена необхідністю створення регіональних конструкцій управління водокористуванням у зв'язку з тим, що регіони України відзначаються диференційованістю щодо рівня водозабезпеченості, функціональної спрямованості водоспоживання та різняться станом водопровідно-каналізаційного господарства. Незважаючи на те, що основоположним принципом трансформації системи управління водними ре-

сурсами став басейновий принцип, саме на рівні регіону (адміністративної області) варто сконцентрувати переважно більшість заходів щодо встановлення екологічних стандартів, режимів використання та механізмів залучення водних ресурсів у господарський оборот.

Система управління регіональними водогосподарськими комплексами аж ніяк не суперечить басейновому принципу в зв'язку з тим, що відштовхується від необхідності регулювання процесів водокористування в межах всього басейну на основі синхронізації заходів із пріоритетами соціально-економічного розвитку окремих регіонів. Тим більше, на басейновому рівні надто важко забезпечити таку синхронізацію, оскільки відсутній проміжний рівень управління соціально-економічними процесами між центром та рівнем області.

Формування водогосподарських кластерів зумовлене необхідністю пошуку джерел і засобів інвестиційно-інноваційного оновлення матеріально-технічної бази та інфраструктури водного господарства. Значний позитив цього виду об'єднань полягає в тому, що забезпечується узгодження основних завдань, пов'язаних з розширенням сфери водогосподарського бізнесу та активізацією роботи щодо диверсифікації джерел фінансового забезпечення реалізації водогосподарських та водоохоронних проєктів. Переваги отримують усі основні учасники водогосподарського кластеру: органи місцевої влади, водогосподарські підприємства, басейнові управління та фінансово-кредитні організації (рис. 1). Отримання вказаних вище переваг буде можливим, якщо методично будуть створюватися інституціональні передумови формування водогосподарських кластерів, в першу чергу щодо підтримки проривних інноваційних проєктів, переліку платних водогосподарських послуг та створення системи громадського контролю за раціональним використанням природних водних об'єктів (табл. 1).

Модифікації водогосподарських кластерів мають знаходитися в прямій залежності від галузевої та територіальної специфіки регіональних водогосподарських комплексів (промислові, прикордонні та аграрні регіони). Залежно від

Таблиця 1. Пріоритетні напрями формування інституціональних передумов створення водогосподарських кластерів

Напря́м	Змі́ст напрямку та перелі́к заходів
<i>Інституціональне забезпечення інноваційних процесів у межах водогосподарського кластеру</i>	• Стимулювання впровадження інноваційних водогосподарських проєктів (модернізація водопровідно-каналізаційного господарства, реконструкція водогосподарської інфраструктури (градирні, водозабірні системи, системи оборотного водопостачання)). • Реалізація державних замовлень по створенню систем централізованого водопостачання населених пунктів у сільській місцевості. • Розширення переліку надання платних водогосподарських послуг та комерціалізація інновацій на ринку водоочисного та водорегулюючого обладнання.
<i>Впровадження нових інституціональних форм регулювання водокористування</i>	• Сприяння провадженню системи інтегрованого управління водними ресурсами. • Розширення переліку стягнення водоресурсних платежів та зборів за забруднення природних водних об'єктів. • Об'єднання зусиль по усуненню наслідків техногенного підтоплення промислових центрів, паводків та повеней у гірських районах. • Підвищення рівня капіталізації рибогосподарського бізнесу та водоохоронного підприємництва.
<i>Створення сприятливих інституціональних умов для розвитку водогосподарських кластерів</i>	• Солідарна відповідальність за наслідки реалізації проєктів оздоровлення природних водних об'єктів, створення протиповеневих, протиселевих та протипаводкових систем, впровадження безводних технологій в окремих галузях промислового виробництва. • Колегіальність при прийнятті рішень щодо вибору пріоритетних напрямків фінансування водогосподарських та водоохоронних робіт • Узгодження форм та режиму фінансування наслідків руйнівного впливу вод на навколишнє середовище. • Створення системи громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства на водних об'єктах, що перебувають в оренді.

них відносин, та важлива детермінанта нарощення інвестиційно-інноваційного потенціалу господарського освоєння природних водних об'єктів і відтворення водоохоронної інфраструктури.

Література:

1. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 27—30.
2. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці — тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. Геєць // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 10—11.
3. Гнатюк Н. Кластери зеленого туризму об'єднують людей та регіони / Н.Гнатюк // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 18.
4. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: [монографія] / В.А. Голян. — Луцьк: Твердиня, 2009. — 592 с.
5. Гуменюк О.І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості / О.І. Гуменюк // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 2. — С. 9—19.
6. Кانیщенко Н.Г. Формування національних галузевих кластерів в умовах інтернаціоналізації

типу регіону має формуватися склад керівних органів та учасників даного об'єднання. До складу водогосподарських кластерів промислових регіонів мають увійти підприємства, що виробляють водоочисне та водорегулююче обладнання, а також структури, що усуватимуть наслідки техногенного підтоплення територій та неефективного використання шахтних та кар'єрних вод. Основним завданням водогосподарських кластерів прикордонних регіонів має стати узгодження політики з сусідніми державами щодо природоохоронної діяльності в басейнах транскордонних річок. Водогосподарські кластери аграрних регіонів мають включати виробників та постачальників сучасної дощувальної техніки, а також підприємства по ремонту гідромеліоративних систем на осушених та зрошуваних землях.

ВИСНОВКИ

Кластеризація виступає однією з найбільш характерних рис глобалізованої економіки. Традиційні відносини між інститутами влади та підприємницькими структурами вже не спрацьовують з максимальною ефективністю і тому формування кластерів має забезпечувати нову якість у цій сфері економічних відносин. Регіональні водогосподарські комплекси мають бути трансформовані у водогосподарські кластери, щоб забезпечити капіталізацію водної складової продуктивних сил та прискорити реалізацію проривних водогосподарських і водоохоронних проєктів унаслідок консолідації фінансових та організаційних можливостей усіх зацікавлених сторін. Структура водогосподарських кластерів має бути не уніфікованою та стандартизованою, а враховувати рівень водозабезпеченості окремих регіонів та стан водопровідно-каналізаційного господарства. Створення водогосподарських кластерів — це дієвий крок щодо формування інститутів громадянського суспільства у сфері вод-

/ Н.Г. Кانیщенко // Формування ринкових відносин в Україні: [зб. наук. праць / наук. ред. І.К. Бондар]. — К., 2006. — Вип. 4 (59). — С. 70—74.

7. Кропивко М.Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, І.О. Белебега, В.В. Бакум // Економіка АПК. — 2008. — № 10. — С. 7—15.

8. Московкин В.М. Кластеризация Крымской экономики как первый этап построения региональной стратегии инновационного развития: контекст европейской инновационной политики / В.М. Московкин, Е.В. Мыца // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 4 (46). — С. 73—80.

9. Семенов Г.А. Кластери підприємств як передумова активізації розвитку регіональної економіки / Г.А. Семенов, О.С. Богма // Економіка та держава. — 2006. — № 4. — С. 11—13.

10. Соколов Л.И. Кластерный подход к формированию устойчивого водопользования / Л.И. Соколов // Деловая слава России. — 2008. — Вып. VI 2008 — 2009 год. — С. 58—60.

11. Федоренко В.Г. Кластери — системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко, В.Б. Джабейло // Економіка та держава. — 2007. — № 9. — С. 6—9.

12. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України: [монографія] / М.А. Хвесик. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2008. — 496 с.

13. Шкурін Г.Т. Кластерний принцип соціально-економічних відносин у підвищенні рівня життя сільського населення / Г.Т. Шкурін // Економіка АПК. — 2008. — № 2. — С. 124—129.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2009 р.